Limbile romanice azi: o reconsiderare

Adrian CHIRCU

0. În intervenţia noastră dorim să rediscutăm, în perspectivă sociolingvistică, clasificările anterioare ale limbilor romanice şi să propunem o nouă grupare a acestora, ţinând cont de situaţia lor la finele veacului trecut şi la începutul acestui nou mileniu atât în ceea ce priveşte spaţiul lingvistic european, cât şi în ceea ce priveşte celelalte tărâmuri unde romanitatea se află la ea acasă.

1. Obiectivul nostru principal este acela de a sublinia faptul că Romania trebuie să rămână sub semnul unităţii, chiar dacă, la nivel mondial, asistăm la o extindere fără precedent nu numai economică, ci şi lingvistică a englezei. Din cauza schimbărilor lingvistice care au loc la nivel mondial, unele limbi dispar, chiar fără să ne dăm seama. Mai întâi sunt ignorate, apoi sunt abandonate, pe urmă, sunt destinate pieirii. Odată cu ele mor şi culturi vechi de mii de ani despre care nici măcar specialiştii n-au reuşit să afle mare lucru. Se găsesc multe limbi în această situaţie. Nu vrem să părem pesimişti, ci doar să scoatem în evidenţă faptul că trebuie să ne aplecăm mai mult asupra studiului limbilor de pe bătrânul continent. N-ar trebui să discutăm doar despre extinderea limbii engleze, ci ar trebui să reluăm discuţiile de acum două secole, prin care pionierii lingvisticii romanice încercau să evidenţieze în permanenţă unitatea Romaniei. Şi îi avem în vedere aici pe Fr. Raynouard, Fr. Diez, G. Paris, W. Meyer-Lübke.

1.1. Considerăm că, în zilele noastre, eforturile nu trebuie concentrate doar spre ceea ce „individualizează" limbile romanice, adică să le analizăm pe fiecare în parte şi să spunem ce le diferenţiază. Limbile neolatine necesită un studiu amplu, de alt tip, căci, prin acesta, am putea să încetinim într-un fel expansiunea limbii engleze, care ameninţă din ce în ce mai mult spaţiul lingvistic european. Prin urmare, s-ar putea lansa ideea unei „globalizări romanice", cel puţin, pentru început, în Europa. În perspectivă lingvistică, ar trebui orientate eforturile spre găsirea şi descrierea unor constante care pot favoriza o mai bună înţelegere între vorbitorii diferitelor limbi romanice. Ideal ar fi să se realizeze un manual romanic general care să faciliteze înţelegerea între vorbitorii de limbi romanice. Primii paşi au fost făcuţi: «l'on voit par là que la recherche de l'intercompréhension romane n'a pas seulement un intérêt pratique: elle peut constituer en elle-même une discipline d'une grande richesse et peut contribuer à la formation d'une véritable culture» (Teyssier 2004: 10), dar mai trebuie să aşteptăm până când se vor găsi cele mai adecvate soluţii didactice. Referitor la acest aspect, ne-am putea gândi la uşurinţa cu care conaţionalii noştri îşi însuşesc limba oficială din ţara în care au ales să se stabilească. Bineînţeles că „plecarea" lor e mai ales una economică, dar nu la aceasta ne vom opri. Observăm la aceştia o adaptare rapidă din punct de vedere lingvistic. Pentru marea lor majoritate sunt „tentante" acele ţări în care se vorbesc limbi romanice. Aşadar asistăm, datorită asemănărilor de ordin lingvistic, la o integrare mai rapidă, atât din punct de vedere lingvistic, cât şi din punct de vedere social.

BDD-V2571 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:19 UTC)

2. Majoritatea specialiştilor care s-au oprit asupra repartizării limbilor romanice au avut în vedere, în principal, două criterii, şi anume cel lingvistic şi cel geografic.

2.1. Primul romanist care a realizat o repartizare judicioasă şi, în acelaşi timp, viabilă a limbilor romanice a fost Fr. Diez. Acesta, în *Grammaire des langues romanes*, propunea distribuirea limbilor romanice în trei grupuri: cel estic, din care fac parte italiana şi româna, cel de sud-vest, în care intră spaniola şi portugheza şi cel de nord-vest, compus din franceză şi din provensală: «six langues romanes attirent notre attention, soit par leur originalité grammaticale, soit par leur importance littéraire: deux à l'est, l'italien et le valaque: deux au sud-ouest, l'espagnol et le portugais: deux au nord-ouest, le provençal et le français. Toutes ont dans le latin leur première et principale source» (Diez 1874: 1).

2.2. O a doua încercare de clasificare a limbilor romanice îi aparţine lingvistului italian Matteo Bartoli, cel care ne-a transmis numeroase date referitoare la limba dalmată. În viziunea acestuia, în cadrul Romaniei, avem două grupuri, unul apenino-balcanic (româna, albano-romana, dalmata şi dialectele italiene de centru şi de sud) şi unul pirineo-alpin, format din celelalte limbi romanice: «Le linee di demarcazione di numerosi fenomeni linguistici romanzi, fonetici, morfologici e lessicali, formano un fascio di linee che divide l'area romanza in due parti: una parte appennino-balcanica e una pirineo-alpina» (Bartoli 2000: 202).

2.3. În ciuda unor defecte recunoscute, clasificarea propusă de romanistul italian Carlo Tagliavini în ale sale *Origini delle lingue neolatine* pare a fi şi ea destul de bine argumentată, mai ales că acesta ţine cont în principal de criteriul geografic. După acest lingvist, am avea mai multe varietăţi neolatine (Tagliavini 1977: 283), şi anume: balcano-romanică (româna), italo-romanică (dalmata, italiana, sarda, ladina), galo-romanică (franceza, franco-provençala, provensala, gascona, catalana) şi ibero-romanică (spaniola şi portugheza). Dintre limbile romanice menţionate mai sus, dalmata, provensala şi catalana constituie un fel de limbi punte care asigură trecerea de la un domeniu lingvistic la altul.

2.4. W.D. Elcock distinge, în cadrul Romaniei, patru grupuri: galo-romanic, hispano-romanic, italo & retoromanic şi balcano-romanic (Elcock 1975).

3. Pornind de la aceste clasificări, ne propunem să discutăm problema limbilor romanice în perspectiva globalizării şi să urmărim cum ar trebui privită Romania. Pentru o mai bună înţelegere şi studiere a limbilor romanice propunem următoarele denumiri: „Romanitate" sau „Panromanitate", pentru toate zonele supuse romanizării şi pentru teritoriile în care limbile romanice s-au impus; „Romanitate intraeuropeană", pentru toate popoarele care vorbesc o limbă romanică în Europa; „Romanitate extraeuropeană", pentru acele locuri în care limbile romanice s-au impus prin intermediul coloniştilor (ca să folosim un termen comercial, „au fost exportate"). În ceea ce priveşte regiunile în care romanizarea n-a fost atât de puternică, propunem, pentru acestea, denumirea de „Ex-Romanitate" (e vorba despre Britannia, Noricum, Panonia, Germania, o parte a coastelor Mării Mediterane, Asia, Sudul Peninsulei Balcanice). Pentru legăturile care au loc între diferitele popoare care vorbesc limbi romanice[1], am propus termenul „Inter-

[1] De exemplu, Uniunea Latină sau Francofonia. Pentru mai multe detalii, v. Deniau (2001) : «La francophonie ne désigne pas simplement une réalité linguistique, géographique et sociale, mais également le sentiment d'appartenir à une même communauté» (Deniau 2001: 17-18).

BDD-V2571 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:19 UTC)

romanitate". În fine, pentru tot ceea ce nu se raportează la Romania, credem că cel mai adecvat ar fi termenul „Extraromanitate".

3.1. Cea care ne interesează pe noi în special este „Romanitatea intraeuropeană" care priveşte întregul continuum lingvistic ce începe la malurile Mării Negre şi se termină la Oceanul Atlantic. Camões afirma despre Portugalia că este „ţara unde se sfârşeşte pământul şi începe marea"[2]. Parafrazându-l pe autorul lusitan, putem spune că „Romanitatea intraeuropeană" reprezintă locul în care marea se sfârşeşte (Marea Neagră) şi începe oceanul (Oceanul Atlantic). Considerăm importantă această nouă clasificare deoarece are în vedere o „regrupare a forţelor" limbilor romanice care trebuie să redevină ce-au fost cândva în peisajul lingvistic european. Limbile romanice au reuşit să se impună în Europa şi datorită prestigiului limbii latine care nu e o limbă moartă, aşa cum afirmă unii specialişti.

3.2. Într-o carte relativ recentă, Louis-Jean Calvet susţine că «lorsque je fais un cours de linguistique à la Sorbonne ou que j'achète mon paquet de tabac au bar du coin de la rue, je parle latin, comme parlent latin le client qui commande un plat de tapas dans un bar du barrio chino de Barcelone, le pêcheur qui vend sa morue sur une plage au Portugal ou la prostituée draguant le client vers les rues de Naples.[…] Un latin bâtard, dialectalisé, truffé d'emprunts à d'autres langues, rendu donc méconnaissable certes, mais un latin quand même» (Calvet 1999: 138).

3.3. În ultimul timp, se constată pe plan european o anume ieşire în faţă a unor limbi romanice regionale[3], considerate, la un moment dat, limbi fără prea mare importanţă. E vorba despre ceea ce noi numim „micile limbi din Europa, cu inimă latină", mai precis catalana, provensala, friulana, romanşa, ladina, sarda, francoprovensala şi corsicana. În cazul limbii dalmate avem de-a face cu o «disparition par extinction, les derniers locuteurs de la langue mourant sans laisser de descendance»[4]. Trebuie să recunoaştem că reformele lingvistice şi politicile europene din ultimii ani, legate de limbile regionale şi de cele minoritare, au contribuit din plin la dezvoltarea şi conservarea limbilor romanice mai sus amintite: «Le problème des langues régionales et minoritaires représente une très sérieuse difficulté pour l'Europe si des principes très clairs ne sont pas établis pour distinguer clairement deux notions: d'une part, l'usage des langues officielles qui doit être préservé dans un espace national et citoyen, d'une autre part, la garantie de la liberté d'apprentissage et d'usage des langues vivantes dans l'espace européen (y compris les langues régionales qui devraient être considérées comme «langues-patrimoine»), et ce sans que puisse être opposé à l'individu son appartenance ethnique pour l'apprentissage de telle ou telle langue (cas des langues régionales ou des enfants migrants désirant apprendre leur langue d'origine en milieu scolaire ou associatif)" (Michel Perez, *La diversité linguistique en Europe*, in Chaudenson 2001: 48-49). Din păcate, numărul locutorilor europeni de limbi romanice, franceza, româna, italiana sau portugheza, e în scădere, dar trebuie să recunoaştem că guvernele ţărilor unde se vorbesc aceste limbi fac eforturi susţinute în vederea unei mai bune difuzări a acestora, atât în Europa, cât şi în afara acesteia (Chaudenson 2001: 29-

[2] «Eis aqui quási cume da cabeça / De Europa toda, o Reino Lusitáno / Onde a terra se acaba e o mar começa» (Camões 1931: 81 ; chant III, strophe III, vers 1-3).

[3] V. Del Moral 2001: 8 : «…la renaissance du sentiment régionaliste, qui s'affronte à la mondialisation que nous sommes en train de vivre, aidera à préserver les langues comme un signe d'identité précieux».

[4] Pentru cele trei modalităţi în care poate să „dispară" o limbă, v. Calvet 1999: 140-141.

BDD-V2571 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:19 UTC)

42). Se pare totuşi că la ora actuală spaniola e singura limbă romanică ce cunoaşte un reviriment (Del Moral 2001: 8). În schimb, pentru italiană, română, franceză sau portugheză, nu se întrevăd soluţii care să stopeze declinul acestora.

3.4. Datorită noilor tehnologii şi comerţului la nivel mondial, engleza câştigă teren, iar Romanitatea e oarecum ameninţată. Pătrunderea unor noi cuvinte nu poate fi împiedicată, ci doar încetinită: «l'anglais se trouve être, de toutes les langues du monde, celle qui évolue au plus près des besoins, et la première à les exprimer. Il n'y a pas lieu à s'en étonner, puisqu'il est la langue des pays, situés, pour l'essentiel, en Amérique du Nord, où, dans la vie matérielle et intellectuelle les besoins naissent, suscitant une activité de recherche scientifique et technique destinée à y répondre» (Hagège 2000: 42). E necesar ca limbile romanice să aibă o strategie bina pusă la punct pentru a stăvili invazia de neologisme anglo-americane. În legătură cu această situaţie, «on constate actuellement la vogue du rêve d'une alliance entre les langues romanes de l'Europe; l'Organisation Internationale de la Francophonie a tenu fin mars 2001 une grande réunion à Paris sur ce thème» (Chaudenson 2001: 29). Prin urmare, una dintre problemele capitale ale romaniştilor, pe lângă descrierea comparativă a faptelor de limbă, rămâne apărarea limbilor romanice şi găsirea de soluţii pentru o mai bună difuzare a acestora. Mass-media, cărţile şi şcoala sunt, la ora actuală, principalii aliaţi în lupta pentru supremaţia lingvistică, căci e evident că, de exemplu, «partout l'anglais dépasse le français, non seulement par le nombre de ses locuteurs natifs, près de quatre fois plus important, mais surtout par l'importance de l'expansion économique, culturelle et politique des pays de langue anglaise et en particulier des Etats-Unis» (Calvet 1999: 265).

4. Sperăm ca cele prezentate să fi fost convingătoare. Nu e vorba doar de un simplu studiu de caz, ci mai degrabă de o situaţie care nelinişteşte. „Romanitatea" se poate salva doar prin înşişi reprezentanţii săi. „Inter-romanitatea" nu e un simplu concept teoretic, ci se vrea pus în practică. Numai o politică lingvistică coerentă din partea popoarelor de limbă romanică va reuşi să păstreze specificul Romaniei, chiar dacă pe ici, pe colo se întrevăd semnele unor diferenţe de mentalitate. Toţi suntem latini şi toţi trebuie să avem respect faţă de bunul cel mai de preţ, limbile romanice. Apărarea identităţii romanice trebuie planificată, căci, dacă nu, nu se va reuşi o armonizare aşa cum s-ar dori. Vechiul şi noul îşi dispută întâietatea. Rămâne de văzut care va avea câştig de cauză.

Bibliografie

Baggioni, Daniel, *Langues et nations en Europe*, coll. «Bibliothèque scientifique Payot», Paris, Editions Payot & Rivages, 1997.

Bartoli, Matteo*, Il dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romània appenino-balcanica*, a cura di Aldo Duro, coll. «Biblioteca Dell'Enciclopedia/Lingua e Letteratura», Roma, Instituto Della Enciclopedia Italiana, 2000.

Bollmann, Yvonne, *La bataille des langues en Europe. Essai*, Paris, Editions Bartillat, 2001.

Calvet, Louis-Jean, *Le marché aux langues. Les effets linguistiques de la mondialisation*, Paris, Editions Plon, 2002.

Calvet, Louis-Jean, *La guerre des langues et politiques linguistiques*, coll. «Pluriel», Paris, Hachette Littératures, 1999.

BDD-V2571 © 2006 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:19 UTC)

Calvet, Louis-Jean, *La sociolinguistique*, troisième édition corrigée, coll. «Que sais-je?», nr. 2731, Paris, PUF, 1998.

Chaudenson, Robert (éd.), *L'Europe parlera-t-elle anglais demain*?, Actes du Colloque international organisé par Goethe Institut et l'INTIF (3 mars 2001), coll. «Langues et développement», Paris, Institut de la Francophonie & L'Harmattan, 2001.

De Camões, Luís, *Os Lusíadas*, Edição nacional, Lisboa, Imprensa Nacional, 1931.

Deniau, Xavier, *La Francophonie*, 5e édition mise à jour, coll. «Que sais-je?», nr. 2111, Paris, PUF, 2001.

Diez, Frédéric, *Grammaire des langues romanes*, troisième édition refondue et augmentée, tome I, traduit par Auguste Blanchet et Gaston Paris, Librairie A. Franck, 1874.

Elcock, William Denis*, The Romance Languages*, London, Faber & Faber, 1975.

Hagège, Claude, *Le souffle de la langue. Voies et destins des parlers d'Europe*, coll. «Poches», nr. 6, Paris, Editions Odile Jacob, 2000.

Herreras, José Carlos (dir.), *La diffusion des langues internationales de l'Union Européenne*, tomes I-II, in *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, 27.3-4 şi 28.1-2, Louvain-la-Neuve, 2001-2002.

Iliescu, Maria, *La classification des langues romanes*, in Dieter Kremer (éd.), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Université de Trèves (Trier), tome VII, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1989, pp. 47-63.

Mańczak, Witold, *Nouvelle classification des langues romanes*, «Revue Romane», nr. 26, fasc. 1, Copenhagen, Munksgaard International Publichers Ltd., 1991, pp.14-24.

Nettle, Daniel, ROMAINE, Suzanne, *Ces langues, ces voix qui s'effacent. Menaces sur les langues du monde*, traduit de l'anglais par Marion Guilbault, col. «Frontières», Paris, Editions Autrement, 2003.

Pei, Mario A., *A New Methodology for Romance Classification*, in *Word*, vol. 5, nr. 2, The linguistic Circle of New York, 1949, pp. 135-146.

Tagliavini, Carlo, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, versiune românească îngrijită şi coordonată de Alexandru Niculescu, traducere de Anca Giurescu şi Mihaela Cârstea-Romaşcanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.

Teyssier, Paul (dir.), *Comprendre les langues romanes. Du français à l'espagnol, au portugais, à l'italien & au roumain. Méthode d'intercompréhension*, ouvrage élaboré par une équipe de romanistes avec la collaboration de Romana Timoc Bardy pour le roumain, édition coordonée par Jacqueline Brunet et Jack Schmidely, Paris, Editions Chandeigne, 2004.

Žarko, Muljačič, *Die Klassifikation der romanischen Sprachen*, in *Romanistisches Jahrbuch*, XVIII Band, Hamburg, Romanisches Seminar & De Gruyter, 1967, pp. 23-37.

Les langues romanes aujourd'hui: une reconsidération

Dans son intervention à ce colloque, l'auteur se propose de rediscuter les classifications antérieures des langues romanes, en tenant compte des tendances ayant trait à la dynamique des langues au niveau mondial et propose d'autres dénominations qui lui semblent plus adéquates. En même temps, en s'appuyant sur des faits actuels, il présente la situation des langues romanes en Europe.

BDD-V2571 © 2006 Editura Alfa

Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:19 UTC)